

KLASİK TÜRK ŞAIRİNİN DİLİNDEN
“BAYKARA MECLİSİ”*

Ahmet KARTAL**

ÖZET

Herât'ın önemli bir kültür ve medeniyet merkezi olmasını isteyen Hüseyin-i Baykara, bunu gerçekleştirmek için büyük bir gayret göstermiştir. Hatta bunun için başta Hüseyin-i Baykara ve Alî Şîr Nevâî olmak üzere diğer sultanlar, erkân-ı devlet ve ileri gelen diğer kimseler tarafından saray, köşk, ev, mescit, medrese, dükkân, meyhane, tekke, köy, bağ ve bahçelerde vb. tertip edilen meclislere hükümdarlar, devlet adamları, şairler, âlimler, ileri gelen kişiler, sanatkâr ve zanaatkârlar, çalgıcılar, şarkıcılar vb. katılmışlardır. Şiirde, sanatta, ilimde maharet sahibi ve yetenekli olup bu özellikleriyle sultan ile diğer devlet adamlarının dikkatini çekenlerin dâhil oldukları bu ilim-irfan meclislerinde, birçok âlim, şair ve sanatkârın yetişmesine imkân sağlanmıştır. Diğer taraftan oluşturulan bu ilim ve kültür meclisleri, daha sonra tanzim edilen bu tarzdaki diğer meclisler için bir sembol olmuştur. “Baykara meclisi” olarak adlandırılan bu meclisler, diğer meclislerin hüviyeti ile konumunun belirlenmesinde ve değerinin ortaya konulmasında bir kıyas unsuru olarak benimsenip kabul edilmiştir. Bu kabul neticesinde şairler ve yazarlar, bu meclisleri bir mukayese aracı olarak eserlerinde kullanmaya başlamışlardır. Bu çalışmada, klasik Türk şairlerinin şiirlerinde bu meclislerin nasıl kullanıldığı örnek metinlerle gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Hüseyin-i Baykara, Alî Şîr Nevâî, Baykara meclisi, Herât, klasik Türk şiiri.

* Makalenin geliş tarihi: 01.03.2020 / Kabul tarihi: 17.05.2020

Bu makale “Uluslararası Türkiye - Afganistan İlişkileri Sempozyumu (Eskişehir 2017)”nda sunulan bildirinin tekrar gözden geçirilerek genişletilmesiyle oluşturulmuştur.

** Prof. Dr., Osmangazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. / ahmetkartal38@gmail.com (<https://orcid.org/0000-0001-8563-1589>)

Kadim bir geçmişe sahip olan Türkler, hem İslâm'dan önce hem de İslâm'dan sonraki dönemlerde buldukları coğrafyalarda büyük, gelişmiş ve özgün bir kültür ve medeniyet teşekkül etmeyi başarmış ender milletlerdendir. Türk kültür ve medeniyetinin oluşup geliştiği ve tekâmüle ulaştığı bu coğrafi mekânların başında hiç şüphesiz Mâverâünnehir ve Türkistân bölgesi gelir. Bu bölgelerde oluşturulmaya çalışılan Türk kültür ve medeniyet hamlesinin teşekkülünde, ilmek ilmek işlenmesinde ve gelişiminde etkili olan faktörlerden biri hiç şüphesiz, ilme ve sanata sempatiyle yaklaşip önem veren Türk asıllı sultanlar, diğeri de erkân-ı devlet ve hali vakti yerinde olan ilim-irfan sahibi kimselerin tertip ettiği edebiyat ve kültür meclisleridir.¹

Hassaten ilim ve kültür merkezi hüviyetindeki Semerkand, Buhârâ, Herât, Kâşgar gibi yerleşim yerlerinde, bir taraftan kültür ve edebiyat meclisleri tertip edilirken diğeri taraftan bu yerler medrese ve kütüphanelerle donatılmıştır. Bu meclis ve medreselerde, hem madde hem de mânâ yönünden yüksek seciye ve şahsiyet sahibi önemli birçok âlim, sanatkâr ve bilge neşv ü nemâ bulmuş, ortaya koydukları düşünce ve eserlerle de bütün dünyaya takdim ve armağan edilmişlerdir.²

Oluşturulan bu meclisler, Türk tarihinde İslâm sonrası dönem esas alındığında, özellikle Karahanlılar döneminden başlayarak Gazneliler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, Timurlular, Şeybânîler, Akkoyunlular, Karakoyunlular, Osmanlılar... vd. Türk devletlerinde görülen ve gelenek hâline gelen bir durumdur. Bu geleneğin en önemli örneklerinden biri, hiç şüphesiz XV. asırda Timurlular devletinde karşımıza çıkmaktadır. Bu asrın başlarından itibaren Şâhruh, Baysungur, Uluğ Bey gibi devlet adamları da-ima âlim ve sanatkârları himaye etmiş ve desteklemişlerdir. XV. asrın ikinci

¹Ahmet Kartal, *Baykara Meclislerinden Çırağan Eğlencelerine Lâlezâr: Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2017, s. 13.

²Ahmet Kartal, *a.g.e.*, s. 13.

yarısından sonra, Herât'ın³ önemli bir kültür ve medeniyet merkezi olması için Hüseyin-i Baykara'nın gayret ve çabaları dikkat çekmektedir.⁴

Timurlular döneminde, sultanların sanata önem verip sanatkârı himaye etmesi ve onları desteklemesi, özellikle Hüseyin-i Baykara devrinde en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bu dönemde, zirai kalkınmayla beraber kültürel sahada da önemli açılımlar gerçekleştirilmiş, hatta saray kültürünün kurumsallaşması sağlanmıştır.⁵ Hüseyin-i Baykara'nın tesis ettiği kültür, sanat, edebiyat ve bilim çevresi, İran'ın ve Doğu'nun entelektüel ve artistik/sanat hayatında büyük bir etki oluşturmuştur.⁶ Nitekim Hüseyin-i Baykara'nın tertip ettiği meclisleri ve çevresinde himaye ettiği seçkin sanatkârlarla olan münasebeti, sonraki dönemlerde de sıklıkla gündeme getirilip atf yapılan, hatta ideal olarak gösterilen bir hüviyet kazanmıştır. Bu başarısında, hem kendisine kadar gelen hâmilik geleneğini en iyi şekilde sürdürmesi hem bu tavır ve davranışı etrafında bulunanlara teşvik etmesi hem de bu gelenek içinde yetişmiş sanatkârların varlığından istifade etmesi etken olmuştur. Özellikle bu oluşuma, şiir, hat ve musiki ile meşguliyeti bilinen Baykara'nın nedimi ve aynı zamanda sanat hâmîsi olan Ali Şîr Nevâî (ö. 1441/1501), ünlü âlim ve şair Molla Abdurrahmân-ı Câmî (ö. 898/1492) gibi yakınlarının yönlendirmelerinin tesirli olduğu da rahatlıkla müşahede edilmektedir. Bu durum, bu devirde ilim ve sanat ekseninde entelektüel ve akademik bir zümrenin teşekkül etmesini sağlamıştır.⁷

Baykara meclisleri olarak anılan bu meclislerin hüviyeti şu şekilde kendisini göstermektedir⁸:

³ Kültür ve edebiyat meclislerinin tertip edilmesine vesile olan en önemli unsur, maddî destek ve uygun çevredir. Bu tür meclislerin her yönüyle güçlü bir şahsiyetin bilgisi, kültürü ve irfanıyla beslenmesi, meclisin kalitesini yükselten diğer bir amildir. İşte Herât, Hüseyin-i Baykara döneminde böylesine bir duruma sahipti (Abid Nazar Mahdum, "Farsça Kaynaklarda Ali Şîr Nevâyî", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XXXIV, İstanbul 2006, s. 129.)

⁴ Cemal Aksu, "Hüseyin-i Baykara ve Nevâyî Meclisleri", *Bir Kültür Muhiti Olarak Meclis Sempozyumu-4 Mart 2014*, [Yayımlanmamış Bildiri], s. 1-2; Ahmet Kartal, *a.g.e.*, s. 13-14.

⁵ Selman Benlioğlu, *Osmanlı Sarayında Mûsikînin Himâyesi (III. Selim ve II. Mahmud Dönemi)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2017, s. 33.

⁶ Selman Benlioğlu, *a.g.t.*, s. 34.

⁷ Selman Benlioğlu, *a.g.t.*, s. 33-34.

⁸ Geniş bilgi için bak. Ahmet Kartal, *a.g.e.*, s. 15-26.

Meclislerin kurulduğu yerler: Bu meclislerin genellikle tertip edildiği mekânlar şunlardır:

Saray, kasr/köşk, ev, mescid, medrese, dükkân, meyhane, tekke, köy, bağ ve bahçeler: Bâg-ı Zâgân, Bâg-ı Cihân-ârâ, Bâg-ı Gâzergâh, Çihâr-bâg vb.

Meclislere katılanlar: Başta Hüseyin-i Baykara ve Alî Şîr Nevâî olmak üzere diğer sultanlar, erkân-ı devlet ve ileri gelen diğer kimseler tarafından tertip edilen meclislere katılanlar, *Bedâyi'u'l-vekâyi'* isimli eserde bazen genel ifadelerle bazen de isimleri belirtilerek verilmiştir.

Meclislere katılanlar için kullanılan genel ifadeler şunlardır: Şuarâ/şairler; ulemâ/âlimler; fuzâlâ/faziletli, erdemli kişiler; zurefâ/zarif, hoş konuşan kimseler; nüdemâ/arkadaşlar; musâhibân/biriyle sohbet edenler, arkadaşlar; erbâb/ehil, becerikli kişiler; a'yân/ileri gelenler; ekâbir/ileri gelenler, devlet adamları; e'âlî/şeref ve itibar sahibi olanlar; mevâlî/âlimler; eşrâf/şeref ve itibar sahipleri; yârân/dostlar; havâs/saygın kimseler; kelânterân/ileri gelenler; vüzerâ/vezirler; hânendegân/şarkı söyleyenler; sâzendegân/çalgıcılar⁹; erkân-ı devlet/devlet adamları¹⁰...

Bazen meclislere katılanların isimlerinin zikredildiği de müşahede edilmektedir. Nitekim Hüseyin-i Baykara tarafından Bâg-ı Cihân-ârâ (Kasr-ı tarab-efzâ)'da tertip edilmesi düşünülen bir meclise davet edilecekler şunlardır: Alî Şîr Nevâî, Pehlevân Muhammed, Hâcegî Abdullah Sadr-ı Mürvârîd, Hâce Kemâlüddîn Hüseyin Nizâmü'l-mülk, Emîr Seyyid Bedr, Mîr Kâsım-ı Türkî-gûy, Emîr Cânî-i Müvelleh, Emîr Nizâm-ı Mukallid, Kâsım Mîr Hüseyinî, Mîrzâ-yı Tiryâkî, Tâhir Çeke, Serv-i Leb-i Cûy [veya Leb-cûy] (?), Mâh-ı Simnânî, Mîrek Za'ferânî, Rûhullah Perî, Şâh Muhammed-i Hânende.

Bu meclislere katılabilmek için şiirde, sanatta, ilimde... maharet sahibi, yetenekli, yetkin, başarılı ve işinin ehli olmak gerekmektedir. Ancak bu hüvi-

⁹*Bedâyi'u'l-vekâyi'*de geçen bazı hânenyeler ve sâzendeler için bk. s. I/18-25; Ahmet Kartal, *a.g.e.*, s. 47-50.

¹⁰Alî Şîr Nevâî'nin *Hâlât-ı Seyyid Hasan Big Risâlesi*'nde verilen bilgilere göre, bu tip meclislere o dönemin önemli "şu'arâ", "fuzâlâ" ve "zurefa"sının yanında "dervîşler" ve "ehlullah" da katılmaktadır. Ayrıca şehrin meşhur "sâzende", "hânende" ve "gûyende"leri de daima bu meclislerde hazır bulunmaktadırlar (Kemal Eraslan, "Nevâî'nin "Hâlât-ı Seyyid Hasan Big" Risâlesi", *Türkiyat Mecmuası*, c. XVI, İstanbul 1971, s. 95).

yete sahip olanlar, sultan ile diğer devlet adamlarının dikkatini çekip meclislere dâhil olabilmekteydiler. Nitekim Hâfız Gıyâsüddîn'in, Alî Şîr Nevâî'nin meclislerine katılması şöyle gerçekleşmiştir:

Azerbaycan'dan Horasan'a gelen Hâfız Gıyâsüddîn, Nevâî'nin meclisine katılabilmek için sahip olunan maharetle onun ilgisini çekip takdirini kazanmak gerektiğini öğrenir. Bunun üzerine bir gün Alî Şîr Nevâî'nin yaptığı Çehâr-bâg'a gelerek Nevâî'ye yedi kırâate göre *Kur'ân-ı Kerîm*'i ezberlediğini ve okuduğunu, şiir okuduğunu, kıssahân olup Emîr Hamza, Ebû Müslim ve Dârâb hikâyelerini anlattığını, mukallit olup çeşitli şiveleri başarılı bir şekilde taklit ettiğini, çeşitli ilimlere sahip olduğunu, dellâklık ve aşçılık yaptığını belirtmiştir. Nevâî, Hâfız Gıyâsüddîn'in sahip olduğunu belirttiği özelliklerinin gerçekliğini görmek için, onu, bir mecliste hazır bulunanların huzurunda imtihana tabi tutmuştur. Yapılan imtihan sonucunda, gerek Nevâî gerekse diğer katılımcıların takdir ve beğenisini kazanan Hâfız Gıyâsüddîn, tertip edilen meclislerin vazgeçilmez bir müdavimi olmuştur.

Meclislerde yapılan sohbet konuları: Bu meclislerde genellikle "şiir", "muamma"¹¹, "lügaz", "tarih düşürme", "nazire", "inşa/mektup", "musikî", "minyatür" ile "çeşitli dinî ve ilmî mevzular" sohbet ve tartışma konusu olarak müşahede edilmektedir.

Bu meclislerde, ayrıca herkes hünerini göstermekte, şakalaşmalar olmakta, satranç, tavla ve çeşitli eğlence oyunları oynanmakta, güreş tutulmakta, şiirler okunmakta, şarkılar söylenmekte, lügazlar okunmakta ve yazılmakta, Firdevsî'nin *Şeh-nâme*'si ile Hâfız-ı Şîrâzî ve Abdurrahmân-ı Câmî'nin *Dîvân*'ı¹² okunmakta¹³, yorumlanması istenen ayetlerin tefsiri yapıl-

¹¹ Alî Şîr Nevâî'nin *Hâlât-ı Pehlevân Muhammed Risâlesi*'nde verilen bilgiye göre, bu meclislerin yayılmasının sebebi "şiir", "muamma" ve "musikî"dir. (Kemal Eraslan, "Nevâyî'nin "Hâlât-ı Pehlevân Muhammed" Risâlesi", *Türkiyat Mecmuası*, c. XIX, 1977-1979, İstanbul 1980, s. 129.)

¹² Hâfız-ı Şîrâzî ve Molla Câmî'nin *Dîvân*'ından tefe'ül de yapılmaktadır.

¹³ Alî Şîr Nevâî'nin *Hâlât-ı Seyyid Hasan Big Risâlesi*'nde verilen bilgilerden öğrendiğimize göre, bu meclislerde İranlı şairlerden Hâfız-ı Şîrâzî'nin *Dîvân*'ı, Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Bostân*'ı ve Ferîdüddîn-i Attâr'ın *Mantiku't-tayr*'ı okunmaktadır. Yine İmâm-ı Gazzâlî, özellikle *Kîmyâ-yı Sa'âdet*, ile Azîz-i Neseî'nin bazı risaleleri hakkında hem bilgi verilmekte hem de bunlardan çeşitli nakiller yapılmaktadır (Kemal Eraslan, "a.g.m.", İstanbul 1971, 95). Ayrıca Nevâî ve Mevlânâ Lutfî'nin Türkçe şiirlerinin de

makta, çeşitli içeceklerin, tatlıların ve yemeklerin sunulduğu ziyafetler verilmektedir. Hatta kişiler maharetlerini ispat etmek için sınava tabi tutulmaktadır.

Meclislerde verilen ihsanlar: Meclislerde, hem meclisi tertip edenleri hem de meclise katılanları bilgi, hüner ve yetenekleriyle tatmin eden şair, sanatkâr ve hüner sahibi kişiler ödüllendirilmiştir. Ödüller, ya meclisi tertip edenler ya da meclise katılan kişiler tarafından verilmektedir. Verilen ödüllerin ise genellikle dizginli ve eyerli at, kaftan, pûstîn/kürk, câme/gömlek, elbise, tenge/para ve hânî/altın olduğu görülmektedir. Bazen koyun, un ve ağaç da ödül olarak verilmektedir

Baykara Meclislerinin Klasik Türk Şiirine Yansıması

Herât'ın önemli bir kültür ve medeniyet merkezi olmasını arzu edip isteyen ve bunu gerçekleştirmek için büyük gayret gösterip çalışan Hüseyin-i Baykara ile onun sıra arkadaşı, veziri ve yakın dostu Alî Şîr Nevâî'nin hem tertip ettikleri hem de birçok âlim, şair ve sanatkârın yetişmesine imkân sağlayıp vesile oldukları ilim ve kültür meclisleri, daha sonra tanzim edilen bu tarzdaki diğer meclisler için bir alem ve sembol olmuştur. Hatta "Baykara meclisi" olarak adlandırılan bu meclisler, diğer meclislerin hüviyeti ile konunun belirlenmesinde ve değerinin ortaya konulmasında bir kıyas unsuru olarak benimsenip kabul edilmiştir. Bu kabul neticesinde şairler ve yazarlar, bu meclisleri bir mukayese aracı olarak eserlerinde kullanmışlardır. Bu durum, klasik şairlerimizin şiirlerinde de net bir şekilde görülmektedir. Nitekim Şâkir (XVIII. yy)'in memdûhunu¹⁴ överken, onun yüce meclisi için "Baykara meclisi mi ya da helva sohbeti mi?" diye soru sorması, bu anlayışı göstermektedir:

özellikle Horasan'da meşhur olduğu ve meclislerde okunduğu anlaşılmaktadır (Kemal Eraslan, "a.g.m.", İstanbul 1971, s. 93-94). Riyâzî tezkiresinde geçen bir anekdotan öğrendiğimize göre, bu meclislerde Anadolu şairlerinin şiirleri de takip edilmekte ve okunmaktadır (bk. Ali Alpa(r)slan, *Ahmet Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 9; Köprülüzâde Mehmed Fuad, "Fâtih Devrinde Edebî Hayat", *Yeni Mecmua*, 46, 30 Mayıs 1918, s. 390).

¹⁴Memdûh, methedilmiş, övülmüş, methedilen ve övülen anlamına gelmektedir.

Bu mu'allâ meclis-i hâs-ı şetâret-ihtisâs

Bezm-gâh-ı Baykara mı sohbet-i helvâmıdır (Yıldız 2002: 44)

Baykara meclislerinin irfan/ilim boyutuna dikkat çeken Ebûbekir Celâlî (ö. 1233/1817-18) de bu meclislerin rakipsiz olmayacağına vurgu yapmış ve bu tarz başka meclislerin de tertip edilebileceğini ifade etmiştir:

Gerdûn eder mi meclis-i 'irfânı bî-rakîb

Birdir hurûf-ı lafz-ı rakîbâ vü Baykara (Sarıkaya 2008: 473)

Oluşan bu anlayıştan dolayı da klasik şairlerimiz, dile getirip övdükleri her meclisi, Baykara meclisiyle karşılaştırıp ondan daha üstün görme temayülü sergilemişlerdir. Nitekim Sultan Mahmûd'un bir meclisini öven Leylâ Hanım (ö. 1164/1750-51), övdüğü meclis için "Baykara'yı kıskandıracak de-recede" ifadesini kullanmıştır:

Görse bezm-i devletin bir dem Hüseyin-i Baykara

Reşk ile bî-çâre eylerdi hemân câhın serâb (Şentürk 2017: 120)

Yenişehirli Belîğ (ö. 1174/1760-61) ise Râtıb Halîl Paşa (ö. 1214/1799)'ya takdim edildiği tahmin edilen bir kasidesinde, onun tertip ettiği meclisin, Hüseyin-i Baykara'nın meclisini gıpta ettirecek bir özelliğe sahip olduğunu belirtmiştir:

Bezimde meclis-i Şeh Baykaraya reşk-efken

Rezimde saf-şiken-i kalbgâh-ı Dârâdur (Demirel 2005: 23)

Yine Yenişehirli Belîğ (ö. 1174/1760-61), Silahdâr Mehmed Paşa (ö. 1188/1774) övgüsündeki kasidesinde ise Paşa'nın marifetli meclisine hayran olan feleğin, artık Baykara'nın meclisini unuttuğuna şöyle dikkat çekmiştir:

Ma'rifet-perver olan bezmine hayret-keş olup

Baykara meclisini çarh unıtdı hakkâ (Demirel 2005: 85)

Seyyid Vehbî (ö. 1149/1737) de, Dâmâd İbrâhîm Paşa (ö. 1143/1730)'nun tertip ettiği meclisleri görenin, Baykara'nın meclisine özlem duymayacağına vurgu yapmıştır:

Bezm-i sadr-ı a'zama gelsün de hasret gitmesün

Görmeyen Sultân Hüseyin-i Baykara devrânını (Dikmen 1991: 162)

Hatta dönemin şairlerini himaye edip destekleyen ve onlara çeşitli ih-sanlarda bulunan Dâmâd İbrâhîm Paşa'yı, dönemin Baykara'sı olarak nite-lendirmiştir:

Ma'ni-i cûd u 'atâ şîve-i ta'bîr-i sahâ
Dâye-bahş-ı üdebâ Baykara-yı eyyâm¹⁵ (Dikmen 1991: 177)

Ayrıca Seyyid Vehbî, Baykara unvanlı olarak nitelendirdiği Sultan III. Ahmed (sal. 1703-1730)'in dönemindeki canlılığa, Baykara meclislerine gönderme yaparak değinmiştir:

Şehr-i mâtem bize nev-rûz olacaktır zîrâ
'Asrımız 'ahd-i şeh-i Baykara-'unvândur¹⁶ (Dikmen 1991: 73)

Nâ'ilî-i Kadîm (ö. 1077/1666-67) de memdûhunun dönemini, tertip edilen eğlence, ziyafet ve şölenlerden/düğünlerden dolayı, Baykara devri olarak nitelendirmiştir:

Sultân Hüseyin-i Baykara devridir hemân
Eyyâm-ı devletünde cihân çeşn ü sûrdan (İpekten 1970: 124)

Nevres-i Kadîm (ö. 1175/1761-62) ise Hüseyin-i Baykara'yı, Hâtem-i Tâî, Rüstem, Efrâsiyâb/Alp er Tonga, Keyhüsrev, Behmen, Dârâ ve Sâm gibi dünyada "nam bırakan" şahsiyetler arasında göstermiştir:

Cihânda bir nice kimse egerçi nâm kodı
Ki oldı her biri dünyâda bâhirü'l-âsâr
Birisi Hâtem idi kim kerîm imiş dirler
Birisi Baykara 'ilmi[ni] itmiş istihzâr
Kimisi Rüstem ü Efrâsiyâb u Keyhüsrev
Kimisi Behmen ü Dârâ kimisi Sâm-süvâr (Yağcı 1993: 47)

Ayntablı Aynî (ö. 1180/1766-67) ve Arpaemîni-zâde Sâmî (ö. 1145/1732-33) de ihtişam ve kahramanlıklarıyla öne çıkmış olan şahsiyetlerin sıfatlarını sıralarken; Hüseyin-i Baykara'yı tertip ettiği "bezm/meclis"leri ile zikretmiş ve onun tanzim ettiği meclislerle "nâm bıraktığına/şöhret kazandığına" dikkat çekmiştir¹⁷:

¹⁵ Bu mısraın vezninde problem vardır.

¹⁶ Bu mısraın vezninde problem vardır.

¹⁷ Bu tarz kullanım Seyyid Vehbî Dîvânı'ndada görülmektedir:

Baykara-bezm ü Sikender-'azm ü Eflâtun-hired
Rüstem-i meydân-ı rezmâfet-res-i İsfendiyâr
Baykara-bezm ü Ferîdûn-'azm ü Key ü Sâm-rezm
Sâhibü'l-cezm ü Sikender-iktidâr-ı rûzgâr (Dikmen 1991: 62, 246)

Ferîdûn-saltanat Rüstem-şecâ'at Baykara-meclis
 Felâtûn-re'y ü İskender-haşem Dârâ-hadem Cem-câh
 'Adîl olmazlar aña rezm ü hazm ü bezm ü haşmetde
 Tehemten Sâm ü Zâl ü Rây ü Cem Key Baykara Sencer (Ayntablı Aynî)
 Sâhib-i tâc ü taht ü tîg ü kalem
 Baykara-bezm ü Keykubâd-'alem (Arpaemîni-zâde Sâmî (Şentürk 2017:120))

Nedîm (ö. 1143/1730) de, memdûhu için kullandığı "hidîv¹⁸-i Baykara-meclis/Baykara meclisli hidiv" terkiyiyle, bu hususa vurgu yapmıştır:

Hidîv-i Baykara-meclis ki târ-ı zülfi-nâhîde
 Kemîne mutribî der sen benüm târ u rebâbımsın (Macit 2016: 90)

Bazen de Hüseyin-i Baykara'nın, hem gayret ve çabaları hem de âlim ve sanatkârlara vermiş olduğu destek dolayısıyla şairler memdûhlarını "Baykara-himmet" şeklinde nitelendirmişlerdir. Nitekim Seyyid Vehbî'nin Sultan III. Ahmed (sal. 1703-1730) için kaleme aldığı *Sıhhat-nâme*'sinde geçen aşağıdaki beyti bunu göstermektedir:

Mutrib-i dil okısun şevkine sıhhat-nâme
 Ki şeh-i Baykara-yı himmete sıhhat geldi (Dikmen 1991: 66)

Klasik şiirimizde, övülen meclisin/toplantının derecesini belirtmek ve hüviyetini ortaya koymak için Baykara meclisinin daima benzetilen unsur olarak kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Mustafa Efendi (XVIII. yy)'nin *Gülşen-i Pend*'inde geçen şu beyit, buna işaret etmektedir:

Gulâm-âsâ ola hânende-gânı
 Ki ol bezm-i Hüseyin-i Baykaradur (Şentürk 2017: 120)

Klasik şairler, övdükleri memdûhlarının meclislerini yüceltmek için bazen Baykara meclisini küçük görüp sönük olarak yansıtmışlardır. Nitekim Nedîm'in "Öyle bir zaman ki bir anı bile bin Baykara meclisine değişilmez." demesi bu şekildedir:

Bir vakt ü zamândır bu zamân kim değişilmez
 Bin Baykara bezmine her lahza vü ânı (Şentürk 2017: 120)

¹⁸1866-1922 yılları arasında sadrazam rütbe ve derecesinde bulunan Mısır valilerine verilen unvan (Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuşbuca Yayınları, İstanbul 2010, s. 246).

Yine Nedîm'in, memdûhunu överken; "Kendi döneminin bir demine/anına yüzlerce Baykara'nın zamanı ve Cem'in devrinin feda olmasını" dile getiren şu beyti de bu anlamı ihtiva etmektedir:

Bu rûz odur ki sezâdır olursa bir demine
Fedâ zamâne-i sad Baykara vü müddet-i Cem (Macit 2016: 105)

Filibeli Vecdî (ö. 1008/1599) ise bu görüşü, meclisi süsleyen Sultan Hüseyin-i Baykara'nın gelip sultan meclisinin nasıl olması gerektiğini görsün diyerek dile getirmiştir:

'Arûsunu felek hem bezm-i sultânînedür görsün
Getür sultân Hüseyin-i Baykara-yı meclis-ârâyı (Kavruk vd. 2009: 58)

Fâik Ömer Efendi (ö. 1245/1829) de, memdûhunun meclisinin şevketini/azametini gören ve hayret içerisinde kalan Hüseyin-i Baykara'nın, şaşkınlık kadehiyle mahmur olacağını belirtmiştir:

Baykara görse olur şevket-i bezmiñ derhâl
Hayret-engîz olarak câm-ı velehle mahmûr (Büyükkaya 2008: 123)

Yine Ömer Fâik Efendi'nin, toplantılarını övdüğü memdûhu hakkında; "Eğer Sultan Baykara meclisinde bir gün nedim olsaydı, Buhara hükümdarlarına bununla iftihar ederdi." demesi de, söz konusu şahsın meclisini yine yüceltmek içindir:

İftihâr eylerdi şâhân-i Buhârâya eger
Meclisinde olsa şâh-i Baykara bir gün nedîm (Şentürk 2017: 120-21)

Sünbül-zâde Vehbî (ö. 1224/1809-10) ve Adanalı Sürûrî (ö. 1229/1814) de, aynı görüşe şu beyitlerinde yer vermişlerdir:

Şöhret-i bezmine şerminden olurdu nâdim
Baykara meclis-i 'irfânına olsaydı nedîm (Sünbül-zâde Vehbî)
Sohbetin anlamayup belki olurdu nâdim
Baykarâ meclis-i 'irfanına olsaydı nedîm (Adanalı Sürûrî (Şentürk 2017: 121))

Nedîm, Mustafâ Paşa'nın sarayında tertip etmiş olduğu helva sohbetine Sadrazam Damad İbrâhîm Paşa'nın teşrifi için kaleme aldığı kasidesinde, tertip edilen bu safa ve zevk veren meclisin ayakkabılığında, Baykara'nın alınını yere koymasının uygun olduğunu ifade etmiştir:

Habbezâ bezm-i safâ-bahş ki lâyük kılssa
Baykarâ saff-i ni'alinde anun vaz'-i cebîn (Macit 2016: 113)

Keçecizâde İzzet Molla (ö. 1245/1829) ise, memdûhunun meclisine Baykara eğer nedim olursa, orada şânına layık bir tazim göremeyeceğini vurgulamıştır:

Baykara meclisine olsa nedîm
Bulamaz şânına lâyıık ta'zîm (Ceylan vd 2004: 592)

Kâmî (ö. 987/1579) de memdûhu Alî Paşa'nın meclisini, kaleme aldığı musammat kasidesinde Baykara'nınkinden yüce görmüştür:

Bî-ma'ni hezâr itmesün lâf
Nâhun-zen olan nevâyı israf
Bu bezme sezâ neşîd-i eslâf
Tasmît-i şeref nesîc-i vassâf
Bâlâter-i bezm-i Baykaradur (Erişen Yazıcı 2017: 100)

Baykara meclisi olarak isimlendirilen bu meclislerde, bazen çeşitli sohbetlerin de edildiği müşahede edilmektedir¹⁹:

Sohbet iderler idi tenhaca germ-ülfet olup
Bezm-i Sultân-i Hüseyin-i Baykara-behçet olup (Seyyid Sırrı Alî (Kaçalın 1992: 70))

Halebli Edîb (ö. 1161/1748 ?) ise, Baykara meclislerinin rindler için bir sohbet anı olduğunu, onlara bir sohbet ortamı oluşturduğunu dile getirmiştir:

Gelince sâ'ati 'işretde bî-karâr oluyor
Evân-i sohbet olur bezm-i Baykara rinde (Mum 2004: I/744)

Üsküdarlı Sırrî (ö. 1111/1699), memdûhunun meclisindeki sohbetlerin yüzlerce Hüseyin-i Baykara'yı kıskandırdığını ifade etmektedir:

Mahrem-i bezm-i ferah-âyîni erbâb-ı kemâl
Ta'ne-dâd-ı sad-Hüseyin-i Baykaradur sohbeti (Kazan 2003: 246)

¹⁹ Evliyâ Çelebi'nin de *Seyâhat-nâme*'sinde, uğradığı yerlerde görüşüp konuştuğu kişilerle yapmış olduğu sohbetleri, "Hüseyin-i Baykara sohbetleri" olarak nitelendirdiği görülmektedir:

"Erzurûm içre hâne-i bî-minnetimize sıhhat ile vâsıl olup yine gümrük kitâbeti hizmetimize me'mûr olup her şeb Defterdâr-zâde efendimizin şeref-i sohbetiyle müşerref olup her şeb Hüseyin-i Baykara sohbetleri ederdik." (II/169-170)

Âkif (ö. 1243/1827) de, Alî Ârif Efendi'nin mâbeynleri²⁰ için yazdığı tarih manzumesinde, "Eğer Sultan Baykara Ârif Efendi'nin meclisine gelirse, onun mizacındaki şuhluk ve nüktedanlığından dolayı lâl olacağına (susacağına, konuşamayacağına)" vurgu yapmıştır:

Ez-cümle öyle şûh-mizâc nüktedân kim
Bezminde lâl olurdu eger gelse Baykara (Admış 2007: 263)

Nâ'îlî (ö. 1077/1666)'nin bir düğünü tasvir ederken; "Baykaraların kiskanacağı türden bir düğün" demesi, bu edebî ve ilmî meclislerin, aynı zamanda bir eğlence meclisi hüviyetine sahip olduğuna da işaret etmektedir²¹:

El-minnetü'llah ki dem-i sûr u safadır
Bu sûr hased-kerde-i sad Baykaradır (Şentürk 2017: 121)

Yine Nâ'îlî'nin, Mehmed Paşa'yı överken, onun dönemini, özellikle o dönemde yapılan düğün ve şöenlerden dolayı Hüseyin-i Baykar'a devriyle aynı görmesi de bu tarzdadır:

Sultân Hüseyin Bâykarâ devridir hemân
Eyyâm-i devletinde cihân çeşn ü sûrdan (İpekten 1970: 124)

Sünbül-zâde Vehbî, memdûhunun eğlence meclisinden bahsederken; "Eğer Câmî bu eğlenceyi görseydi, Baykara meclisini (bu meclise) feda ederdi." diyerek, hüviyet bakımından Baykara meclisini küçük görmüştür:

²⁰Mâbeyn, ev, konak ve saraylarda harem dairesiyle dış daireler arasında bulunan kısımdır. Buna zülveçeyn de denilmektedir (Fehmi Yılmaz, *a.g.e.*, s.380).

²¹Hüseyin-i Baykara'nın tertip ettiği ve yukarıda değindiğimiz sazlı-sözlü meclisler, Ahmet Talat Onay'ın ifadesiyle klasik edebiyatımıza tıpkı bir Cem haşmetiyle girmiş ve benzetme unsuru olarak kullanılmıştır (Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Haz. Cemal Kurnaz, H Yayınları, İstanbul 2009, s. 88).

Nitekim yukarıda örneklerini verdiğimiz şairlerimizin şiirlerinin yanında Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde de aynı şekilde "Baykara meclisleri"nin beğenilen bir meclis için benzetme unsuru olarak karşımıza çıktığı müşahede edilmektedir:

"...Ve her tarafda çeng ü çegâne ve def ü tanbûr u santûr ve çeng ü rebâb u mûsikârlar çalınup kahvehâne ve meyhâne ve bozahânelerde ve gayri hayme vü bârgâhlarda bir hây hûy sâz u söz ü rakkâsân ve mutribân ve kaşmerân ve mukallidân [ve] meddâhânların cümlesiyle her gün her gece Hüseyin-i Baykara meclisleri olup..." (VIII/96)

Ayrıca Evliyâ Çelebi Seyâhat-nâmesi'sinde, "Hüseyin-i Baykara meclisi" ifadesinin yanı sıra "Baykara faslı", "Baykara zevki", "Baykara işretleri" ve "cem'iyet-i Hüseyin-i Baykara" tabirleri de kullanılmaktadır (Selman Benlioğlu, *a.g.t.*).

Eger Câmî göreydi bu safâyı
Fedâ eylerdi bezm-i Baykarayı (Yenikale 2017: 53)

Çeşmî-zâde Mustafa Reşid (ö. 1184/1770), memdûhunun tertip ettiği meclisin sefasından dolayı, yüzlerce Baykara'nın suskun kalacağına dikkat çekmiştir:

Safâ-yı bezminiñ sad Baykara dem-beste vü lâli
Hayâl-i nazmının 'Örfî²² vü Şevket²³ deng ü hayrânı (Atalay 2005: 98)

Kâmî de, memdûhu Damad Ali Paşa (ö. 1128/1716) tarafından tertip edilen ve İbn Abbâd ve Küşâcim'in süslediği meclisinin küçük kadehine Hüseyin-i Baykara'nın hasret olduğunu ifade ederek bu hususa vurgu yapmıştır:

²² 963/1556 yılında Şîrâz'da doğan Örfî'nin asıl adı Cemâleddîn Muhammed'dir. Şîrâz'da idarî ve hukukî görevler üstlenen babası Zeynelâbidîn Ali Belevî'nin mesleğine nispetle "Örfî" mahlasını kullanmıştır. Şîrâz'da öğrenim gören Örfî, özellikle hat ve musikide maharet kazanmıştır. Küçük yaşından itibaren şiire olan meyli, onu şiir meclislerine sevk etmiştir. Tarhî-i Şîrâzî, Kadrî-i Şîrâzî ve Molla Gayretî gibi şair ve ediplerin meclislerine katılarak şiir yeteneğini geliştirmiştir. Safevî hükümdarları I. Tahmasb ile I. Abbâs'ın şiir meclislerinde yer alan Örfî, bu meclislerde okunan Baba Figânî'nin gazellerinden etkilenmiş ve başlangıçta gazele yönelmiştir. Daha sonra Ekber Şah sarayının önde gelen şairlerinden Feyzî-i Hindî ile karşılaşan Örfî, Feyzî aracılığıyla sarayın melikü's-şu'arâsı Mesîhuddîn Ebû'l-Feth Gîlânî'yle tanışmıştır. Onun aracılığıyla sanatsever kumandan Abdurrahîm Hân-ı Hânân'ın hizmetine girmiştir. Böylece Ekber Şah'a ve Şehzade Selîm'e yakınlık sağlayan Örfî, Ekber Şah'ın Keşmir seferi münasebetiyle yazdığı *Kasîde-i Keşmîriyye*'sini ona sunmuştur. Bunun neticesinde hayatının sonuna kadar sarayda kalmıştır (bak. Rıza Kurtuluş, "Örfî-i Şîrâzî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 34, İstanbul 2007, s. 96-97.)

²³ Türk soylu olan Ebû İshâk Muhammed Şevket, İran'dan ziyade İran dışında, özellikle Türkiye'de şöhret kazanmış ve örnek alınan bir şair olmuştur. Buhârâlî olup 1037/1627-28'de doğmuştur. İlk şiirlerinde Nâzûk mahlasını kullanan Şevket, 1060/1650'de Meşhed'e gelmiş, akabinde Herât'a gitmiş ve orada Şafi-Kulî Han Şâmlu'nun hizmetine girmiştir. Bir müddet sonra, aynı zamanda dönemin önemli şairlerinden olan Horasan veziri Mîrzâ Sa'dü'ddîn Muhammed Râkım'ın etrafında yer almıştır. Hindistan'a gitme arzusunda olmuş, ancak bu arzusunu gerçekleştirememiştir. İsfahan'da 1111/1699-1700 yılında ölmüştür. Melankolik mizacı sebebiyle daima bir keder ve hüznün içinde yaşamıştır (Ahmed Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1968, s. 526-27).

Hüseyin-i Baykara hasret-keş-i peymânçe-i bezmi

Ki anda İbn-i 'Abbâd²⁴ ü Küşâcım²⁵ meclis-ârâdur (Erişen Yazıcı 2017: 65)

Başka bir beytinde ise, memdûhu Vezir İbrahim Paşa'nın sevinç ve coşku veren/oluşturan meclisinin süslerinin anıldıkça Hüseyin-i Baykara'nın ruhunun şad olacağını belirtmiştir:

Bi-hamdi'llâh zihî ârâyış-i bezm-i tarab-zâ kim

Anıldukça Hüseyin-i Baykara'nun rûhu şâd olsun (Erişen Yazıcı 2017: 78)

Hamilerin fikir ve düşüncelerinin hüviyetinin belirlenmesinde, yine Hüseyin-i Baykara'nın bir benzetme unsuru olarak kullanıldığı müşahede edilmektedir. Nitekim Nedîm, Sultan Ahmed'in bir beytinden hareketle oluşturduğu "tesdîs"inde memdûhunu överken; "Eğer Baykara onun düşüncelerini görseydi, kendi fikirlerini akim sayardı." diyerek bu hususa vurgu yapmıştır:

²⁴Kazvîn'e bağlı Tâlekân veya İstahr'da 326/938 yılında doğan ve İbn Abbâd ismiyle tanınan Sâhib b. Abbâd, temel bilgileri babasından aldıktan sonra, Büveyhî veziri edip ve şair Ebü'l-Fazl İbnü'l-Amîd'in derslerine devam etmiştir. Dil ve edebiyat alanında yetişmesinde en büyük pay İbn Fâris'e aittir. Âlim, edip ve şair olan İbn Abbâd, nazım ve nesir mecmuaları ve şiirleriyle şöhret bulmuştur. Yâkût el-Hamevî, onun ilim ve fesahatteki şöhretiyle siyasetteki becerisinin tasvirinden müstağni olduğunu, hakkında söylenenlerin onun bu yönlerini anlatmada yeterli sayılmayacağını, İbnü'n-Nedîm de belâgat, fesahat ve şiirde asrının yegânesi olduğunu kaydetmiştir (bak. İlyas Çelebi, "Sâhib b. Abbâd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 35, İstanbul 2008, s. 512-15).

²⁵Şair ve edip olan Küşâcım'ın gerçek adı Ebü'l-Feth (Ebu Nasr) Mahmûd b. el-Hüseyin b. es-Sindî b. Şâhek'tir. 360/971 (?) yılında öldüğü tahmin edilmektedir. Methiye, hicviye ve mersiye gibi klasik şiir konularının yanı sıra bahçe, çiçek, ağaç ve yemiş tasvirleriyle dikkat çeken şair, Arap edebiyatında tabiat tasviri konusunda en başarılı sanatkârlardan biri sayılmaktadır. Küşâcım, dedesi Sindî vasıtasıyla aileye intikal eden Şia-İmamiyye akidesini benimsemiştir. Kasidelerinde, Ehl-i beyt'e duyduğu sevgiyi ve Hz. Hüseyin ile taraftarlarının Kerbelâ'da şehid edilmesini duygulu bir üslupla işlemiştir. Mes'ûdî, ondan övgüyle söz etmiş ve şiirlerine oldukça geniş yer vermiştir. İbnü'l-İmâd da zamanının "reyhânetü'l-edebe" diye tanımladığı şairin, üstün ilim ve sanat gücü sebebiyle "Küşâcım ilmi" şeklinde darbimesellere konu olduğunu kaydetmiştir. Küşâcım'ın eserleri, başta *Serî er-Reffâ* olmak üzere kendisinden sonra gelen şair ve ediplere örnek olmuştur (bak. Mehmet Sami Benli, "Küşâcım", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 26, Ankara 2002, s. 579).

Eylemiş tertîb-i dîvân gerçi kim Sultân Selîm
 Anda ammâ kim bu güne ma'nî-i nâzûk 'adîm
 Baykara görse sayardı kendi efkârın 'akîm
 Bak bu beyt-i pâke de var bâri şî'r öğren Nedîm
 Biz safâ ile Neşât-âbâdı etdik çün makar
 Sana da ey gam 'adem-âbâda lâzımdır sefer (Macit 2016: 241)

Bu hususa, Diyarbakırlı Lebîb (ö. 1182/1768-69) ise, Defterdar Râmî Paşa-zâde Mustafa Beg için yazdığı kasidesinde yer alan şu beytiyle değinmiştir:

Görse anıñ vâdi-i nâdi-i 'ilm ü sohbetin
 Vâdi-i Türkânesinden şerm ederdi Baykara (Kurtoğlu 2017: 103)

Methodilen hükümdar ve devlet erkânının ihtişamı ve zenginlikleri vurgulanırken, küçük gösterilen şahsiyetlerden birisi de Kırımlı Rahmî (ö. 1165/1752)'nin şu beytinde olduğu gibi Hüseyin-i Baykara'dır:

Şevket ü iclâlinüñ Dârâ kemine bendesi
 Bir karakullukçudur hâk-i derinde Baykara (Şentürk 2017: 120)

Gelibolulu Âlî (ö. 1008/1600) ise, yüzlerce Baykara ve Sultan Sencer'i, kendi memdûhuna göre küçük görmüş ve onları, onun indinde değersiz bir köle olduğuna vurgu yapmıştır:

Ey nice Baykara vü sad Sencer
 Hâk-i pâyında bende-i kemter (Aksoyak 2018: 1406)

İhtişamın fitrî olduğuna dikkat çeken Halebli Edîb ise, ihtişamın Hüseyin-i Baykara'nın meclisinin taklidiyle kazanıldığını şu beytiyle dile getirmiştir:

Cibillik'olmaya makrûn-ı hüsn-i ihtişâm olmaz
 Anıñ kim haşmeti taklîd-i bezm-i Baykaradandır (Mum 2004: I/201)

Hami²⁶lerin, şair ve sanatkârlara verdikleri ihsanı yüceltmek için, ekseriyetle Hüseyin-i Baykara'nın ihsanları ya örnek gösterilmiş ya da küçümsenmiştir. Nitekim Nâ'ilî'nin; "Alî Şîr Nevâ'î'nin ruhu, o ihsan sahibinin ikbaliyle kıyaslandığında, Baykara'nın kendisine ettiği cömertlikten utanç duyardı." anlamındaki şu beyti bu tip söylemlerdendir:

²⁶ Âlim, şair ve sanatkârları himaye edip destekleyen.

Şermendedir ol dâdgerin rûh-ı Alî Şîr
İkbâline nisbet kerem-i Baykaradan (Şentürk 2017: 120)

Buna benzer kullanım, Şeyh Gâlib (ö. 1213/1799)'in Sultan III. Selîm (sal. 1789-1807) övgüsünde kaleme aldığı kasidelerinde yer alan şu beyitlerinde de görülmektedir:

Keremler kim senin devrinde gördü Gâlib-i nâçâr
Hüseyn-i Baykaradan görmedi Câmî gibi yek-tâ
Hüseyn-i Baykara bahş etmemişdi Monla Câmîye
Bana ol kâmi kim bu husrev-i sâhib-kırân verdi (Şentürk 2017: 120)

Görüldüğü gibi Şeyh Gâlib, bu beyitlerinde, kendisinin Sultan III. Selîm (sal. 1789-1807)'den görmüş olduğu cömertliği ve ihsanı, Abdurrahmân-ı Câmî²⁷'nin Hüseyn-i Baykara'dan görmediğine dikkat çekmiştir. Şeyh Gâlib, başka bir beytinde ise, memdûhundan gördüğü ihsanı, ne Nizâmî-i Gencevî²⁸'nin İldenizli atabeklerinden Kızılarslan²⁹'dan ne de Molla Câmî'nin Hüseyn-i Baykara'dan gördüğüne dikkat çekmiştir:

Bu güne lutfu kim ben gördüm aslâ görmemişlerdi
Kızılarslan ü Sultân Baykaradan Gencevî Câmî (Okçu 2004: I/149)

Keçecizâde İzzet Molla (ö. 1245/1829), memdûhunun cömertliğine dikkat çekerken, Baykara'nın onun meclisine geldiği takdirde, onun cömertliğinin vermiş olduğu sevinçteki aşırılıktan dolayı kararsız kalacağını ifade etmiştir:

Bî-karâr eyler idi fart-ı neşât-ı keremi
Baykara olsa eger meclis-i hâssında nedîm (Ceylan vd. 2005: 195)

Başka bir beytinde ise, memdûhunun meclisinin hüviyetinden dolayı, orada Baykara'dan bahsetmeyi uygun görmediğini dillendirmiştir:

Meclis-i hazret-i mahdûm-ı hüner-perverde

²⁷Nakşebendî tarikatına mensup İranlı büyük âlim ve şairdir (bak. Ömer Okumuş, "Câmî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, s. 94-99).

²⁸Genceli bir Türk olan Nizâmî, Farsça kaleme almış olduğu beş mesnevisiyle oluşturduğu hamsesiyle tanınmıştır (bak. Mehmet Kanar, "Nizâmî-i Gencevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 33, İstanbul 2007, s. 183-85).

²⁹Azerbaycan atabeklerinden olan Kızılarslan, âdil ve iyiliksever, dirayetli bir insandı. Şairleri himaye etmiş, Genceli Nizâmî, Evhadüddîn-i Enverî, Kıvâmî ve Zahir-i Fâryâbî gibi büyük şairler onun için kasideler yazarak bol câzeler almışlardır (bak. Faruk Sümer, "Kızılarslan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 25, Ankara 2002, s. 544).

Baykara sohbetin açmağa utandım bu gice (Ceylan vd. 2005: 595)

Nâbî (ö. 1124/1712)'nin Râmî Mehmed Paşa (ö. 1119/1708) için söylediği; "Ali Şîr'i sana benzetme nasıl uygun olur? Çünkü sen onun şahundan (Hüseyin-i Baykara'dan) bile hem daha büyük hem de daha âlimsin." anlamına gelen şu beyti de, bu hüviyettir:

Sana tanzîr-i Alî Şîr ne lâyıkdur kim

Sen şehinden bile a'zemsün anuñ hem a'lem (Diriöz 1994: 542)

Gelibolulu Mustafa Âlî ise, Zahîr³⁰'in yüzünü Kızılarslan nasıl ak ettiyse, Abdurrahmân-ı Câmî'nin neşesini de Hüseyin-i Baykara'nun artırdığını söylemiştir:

Zahîrûñ oldı yüzün ağ iden Kızılarslan

Mezîd-i neş'e-i Câmî Hüseyin-i Baykara (Aksoyak 2018: 72)

Memdûhun güzelliklerine vurgu yapılırken, yine Hüseyin-i Baykara kıyas unsuru olarak kullanılmıştır. Yine memdûh yüceltilirken Baykara küçük görülmüştür. Nitekim Lebîb'in, Damat Râgıb Hüseyin Paşa'yı överken söylediği şu beyti bu tarzdadır:

Mücâneset fakat ismindedir anuñ yohsa

Bunun mehâsini sad-Baykaradan a'lâdır (Kurtoğlu 2017: 118)

Gelibolulu Âlî, Hüseyin-i Baykara'nın bütün şairler tarafından övüldüğüne, şu beytiyle vurgu yapmıştır:

Dahı Sultân Hüseyin-i Baykara

Oldı memdûh-ı cümle şu'ârâ (Aksoyak 2018: 1401)

Gelibolulu Mustafâ Âlî, Câmî ile Alî Şîr Nevâ'î'nin şairlerinden dolayı Hüseyin-i Baykara'nın isminin hala yaşadığına dikkat çekmiş, onun ölmediğini sanki uyuduğunu ifade etmiştir. Böylece, bu tip meclislere katılan şairlerin, yazdıkları şiirleriyle meclisi tertip edenlerin isimlerini yaşattıklarına dikkat çekilmiştir:

³⁰Bugün Afganistan sınırları içinde kalan Cûzcân bölgesinde Belh şehri yakınlarındaki Fâryâb'da doğan Zahîr, "Sadru'l-hükemâ" ve "Melikü'l-kelem" unvanları ile tanınmıştır. Birçok kaynakta şiirlerinin güzelliğinden söz edilen Zahîr'in asıl edebî gücü ve sanatı, kasidelerinde görülmektedir (Mehmet Atalay, "Zahîr-i Fâryâbî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 44, İstanbul 2013, s. 87-88).

Nazm-ı Câmîden Nevâyîden çü nâmı zindedür

Ölmemiş Sultân Hüseyin-i Baykara gûyâ uyur (Aksoyak 2018: 158)

Yenişehirli Belîğ (ö. 1174/1760-61) ise, "Eğer Câmî'nin şiirleri olmasaydı, Baykara ile Alî Şîr'in meclisleri kimin aklına gelirdi?" diyerek bu hususa vurgu yapmıştır:

Kim ider hayr ile yâd olmasa şî'r-i Câmî

Baykara ile Alî Şîr-i kerîmü's-şiyemi (Şentürk 2017: 120)

Bâlî de, Hüseyin-i Baykara'nun çeşitli marifetleri bünyesinde topladığına dikkat çekmiştir:

Nevâ-yı bülbüle sunsun yine gül lâle-gûn câmu

Ma'ârif mecma'ı ol şeh Hüseyin-i Baykara geldi (Yaşar 2005: 158)

Klasik şairlerimiz şiirlerinde, Hüseyin-i Baykara tarafından tertip edilen bu meclislere katılan bazı şairlerin isimlerini de zikretmişlerdir. Nitekim Sünbül-zâde Vehbî, bu meclislere katılan Abdurrahmân-ı Câmî'nin meclislere daima neşe verdiğini, Alî Şîr Nevâ'î'nin değerini bilen Hüseyin-i Baykara'nun onu himaye edip ona lütuflarda bulunduğunu şu beyitlerinde belirtmiştir:

Hüseyin-i Baykara bezminde Câmî

Degil mi neş'e-bahşâ-yı müdâm

Bilip kadrin 'Alî Şîr-i Nevâyî

Nevâ-yâb eyledi ol hoş-nevây (Yenikale 2017: 45)

Sünbül-zâde Vehbî, Baykara meclisine neşe veren Abdurrahmân-ı Câmî'nin gitmesiyle irfan meclisinin boş kaldığını şu beytinde dile getirmiştir:

Geçdi bezm-i Baykara Câmî içip sahbâsını

Vehbiyâ boş kaldı câm-ı meclis-i 'irfân dirîğ (Yenikale 2017: 4016)

Nedîm de, Alî Şîr Nevâ'î'nin, memdûhu Sultan III. Ahmed dönemine ulaşıyaydı, onun sekban³¹ı olacağını belirtmiştir:

Erişmiş olsa bu vakte Alî Şîr-i Nevâyî ger

Olurdu ol hidîv-i ekremin bî-şübhe sekbânı (Macit 2016: 66)

³¹ Yeniçeri ocağında bir sınıf olup bir bölük süvari ve 34 bölük piyadeden oluşmaktaydı. Ayrıca taşrada, valilerin kapı halkı denilen askerleri arasında sekban adlı bir sınıf bulunmaktaydı (Fehmi Yılmaz, *a.g.e.*, s. 574).

Lebîb, artık dillere destan olan Baykara meclisinin hüviyetinin geniş olarak yazıldığını dillendirmiştir:

Yazıldı menkabe-i bezm-i Baykara tafsîl

Muhassenâtı anın hep karîn-i imlâdır (Kurtoğlu 2017: 119)

Hatta Tûrâbî (XVII. yy)'nin, klasik şiirimizde haberci olarak da nitelenen bâd-ı sabâdan istenilen Hüseyin-i Baykara ile ilgili haberleri, şairlerimiz kaleme aldıkları şiirlerinde işlemişlerdir:

Eyâ bâd-ı sabâ ol dil-rübâmuzdan haber virgil

Esen geldüñ Hüseyin-i Baykaramuzdan haber virgil (Okuyucu 2004: 56)

Servet (ö. 1180/1766-67) ise her dönem birinin devranı olduğuna dikkat çekmiştir. Nitekim bir dönem Baykara ile Câmî'nin devranını oluşturan felek, daha sonra başkalarına aynı hüviyeti verecektir:

Felek her bir devirde birinin devrânıdır Servet

Bu bezme geldi nice Baykaralar nice Câmîler (Diriöz 2015: 113)

Evlîyâ Çelebi (ö. 1095/1684 [?]) *Seyâhat-nâme'*sinde geçen şu ifadeler ise Hüseyin-i Baykara meclislerindeki çeşitliliği net bir şekilde göstermektedir:

“Ve bu çemenistânda selef sâhib-i hayrâtları gûnâ-gûn çemenzâr mastabalar ve müte'addid soffalar ve matbah-ı Keykâvûslarında mâ-i cârîler ile kebâb âsiyâbları etmişler kim niçe yüz şişlere koyunları sancup çarhlara koyup dollâbların mâ-i câriyeler deverân etdirerek a'lâ latîf ter ü tâze kebâbları olur ve her köşe-i mesîregâhda gûnâ-gûn sohbetler olup kimi mübâhase-i 'ilm ve kimi ebyât-ı eş'âr ve kimi meddâhân-ı kıssahân kimi mukallidân-ı mudhikân ve kimi sâz u kimi söz ile taraf taraf Hüseyin- Baykara fasılları ederler.” (IV/17-18)

Sonuç

Hüseyin-i Baykara ve Ali Şîr Nevâî'nin tertip edip birçok âlim, şair ve sanatkârın yetişmesine vesile oldukları ilim ve kültür meclisleri, başta Türkistân coğrafyası olmak üzere Anadolu ve Balkanlarda oluşturulan bu tarzdaki meclisler için de bir alem ve sembol olmuştur. “Baykara meclisi” olarak adlandırılan bu meclisler, Anadolu'da tertip edilen bu tarz meclislerin hüviyetinin belirlenmesinde ve değerinin ortaya konulmasında bir kıyas unsuru

olarak benimsenip kabul edilmiştir. Bu kabul neticesinde Osmanlı şair ve yazarları, bu meclisleri bir mukayese aracı olarak eserlerinde kullanmışlardır.

Klasik şiirimizde, övülen meclisin derecesini belirtmek ve hüviyetini ortaya koymak için "Baykara meclisi"nin daima benzetilen unsur olarak kullanıldığı görülmektedir. Nitekim klasik şairlerimiz, memdûhunun meclisini "Baykara meclisi" olarak nitelemişler, hatta onu "Baykara meclisi"yle karşılaştırıp ondan daha üstün görme temayülü sergilemişlerdir. Diğer taraftan memdûhunun meclisinin şevket ve azametini gören Hüseyin-i Baykara'nın, hayret içerisinde kalacağını belirtmişlerdir. Bu meclislerde çeşitli konularda sohbet ve konuşmaların yapıldığına dikkat çekmişlerdir. Dönemin şairlerini himaye edip destekleyen ve onlara çeşitli ihsanlarda bulunan devlet erkânını dönemin Baykara'sı olarak nitelendirmişlerdir.

Klasik şiirimizde, memdûhun dönemi, tertip edilen eğlence, ziyafet ve şölenlerden dolayı, Baykara devri olarak belirtilmiştir. Ayrıca ihtişam ve kahramanlıklarıyla öne çıkmış olan şahsiyetlerin sıfatları sıralanırken; Hüseyin-i Baykara tertip ettiği "bezm/meclis"ler ile zikredilmiştir. Hamilerin fikir ve düşüncelerinin hüviyeti belirlenirken ve onların güzelliklerine vurgu yapılırken, Hüseyin-i Baykara'nın bir benzetme unsuru olarak kullanıldığı müşahede edilmektedir. Yine hamilerin, şair ve sanatkârlara verdikleri ihsan yüceltilirken, ekseriyetle Hüseyin-i Baykara'nın ihsanları ya örnek gösterilmiş ya da küçümsenmiştir. Hüseyin-i Baykara tarafından tertip edilen bu meclislere katılan bazı şairlerin isimleri de metinlerde zikredilmiştir.

KAYNAKÇA

- ADMIŞ, Aysel, *Âkif Divanı (İnceleme -Transkripsiyonlu Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas 2007.
- AKSOYAK, İ. Hakkı, *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*, 2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divani-pdf.pdf?0>
- AKSU, Cemal, "Hüseyin Baykara ve Nevâyî Meclisleri", *Bir Kültür Muhiti Olarak Meclis Sempozyumu-4 Mart 2014*, [Yayımlanmamış Bildiri].
- ALPA(R)SLAN, Ali, *Ahmet Paşa*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- ATALAY, Mehmet, "Zahîr-i Fâryâbî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 44, İstanbul 2013, s. 87-88.
- ATALAY, Rafet, *Reşîd Dîvânı [İnceleme-Metin]*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2005.
- ATEŞ, Ahmed, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1968.
- BENLİ, Mehmet Sami, "Küşâcım", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 26, Ankara 2002, s. 579.
- BENLİOĞLU, Selman, *Osmanlı Sarayında Mûsikînin Himâyesi (III. Selim ve II. Mahmud Dönemi)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2017.
- BÜYÜKKAYA, Hande, *Faik Ömer ve Divanı [Karşılaştırmalı Metin-İnceleme]*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul 2008.
- ÇELEBİ, İlyas, "Sâhib b. Abbâd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 35, İstanbul 2008, s. 512-15.
- DİKMEN, Hamit, *Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 1991.
- DİRİÖZ, Meserret, *Eserlerine Göre Nâbî*, Fey Yayınları, İstanbul 1994.
- DİRİÖZ, Meserret, *Servet Dîvânı [Tenkidli Basım]*, İstanbul 2015.
- ERASLAN, Kemal, "Nevâyî'nin "Hâlât-ı Seyyid Hasan Big" Risâlesi", *Türkiyat Mecmuası*, c. XVI, İstanbul 1971, s. 89-110.
- ERASLAN, Kemal, "Nevâyî'nin "Hâlât-ı Pehlevân Muhammed" Risâlesi", *Türkiyat Mecmuası*, c. XIX, 1977-1979, İstanbul 1980, s. 99-150.
- ERİŞEN YAZICI, Gülgün, *Kâmî Dîvânı*, 2017. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55977,kami-divani-pdf.pdf?0>

- Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Haz. Zekeriya Kurşun - Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı, c. 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998.
- Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Haz. Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman, c. 4, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2000.
- Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı – Robert Dankoff, c. 8, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- İPEKTEN, Halûk, *Nâ'ilî-i Kadîm Dîvânı -Edisyon Kritik-*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.
- KAÇALİN, Mustafa, *Seyyid Sırrı Ali, Tuhfe-i Rûmî*, İstanbul 1992.
- KANAR, Mehmet, "Nizâmî-i Gencevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 33, İstanbul 2007, s. 183-85.
- KARTAL, Ahmet, *Baykara Meclislerinden Çırağan Eğlencelerine Lâlezâr: Türk Kültür ve Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2017.
- KARTAL, Ahmet, "Baykara Meclisinden Yansımalar: -Edebî Meclisler 1-", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 21, İstanbul 2018, s. 541-562.
- KAVRUK, Hasan – Bahir Selçuk, *Filibeli Vecdî ve Dîvân'ı [Metin-Dizin]*, Malatya 2009.
- KAZAN, Şevkiye, *Üsküdarlı Sırrı Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği Divan'ı (Tenkitli Metin-İnceleme) ve Şerhu Medhî'n-Nebi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2003.
- Köprülüzâde Mehmed Fuad, "Fâtih Devrinde Edebî Hayat", *Yeni Mecmua*, 46, 30 Mayıs 1918, s. 389-91.
- KURTOĞLU, Orhan, *Lebib Dîvânı*, 2017. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55756,lebib-divanipdf.pdf?0>
- KURTULUŞ, Rıza, "Örfî-i Şîrâzî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 34, İstanbul 2007, s. 96-97.
- MACİT, Muhsin, *Nedîm Dîvânı [Metin-Dizin]*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2016.
- MAHDUM, Abid Nazar, "Farsça Kaynaklarda Alî Şîr Nevâyî", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XXXIV, İstanbul 2006, s. 103-55.
- OKÇU, Naci, *Şeyh Galib [Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umumî Tahlîli ve Divanının Tenkidli Metni]*, 2 c., Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- OKUMUŞ, Ömer, "Câmî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, s. 94-99.

- OKUYUCU, Cihan, *Ereğlîli Türâbî Divanı*, İstanbul 2004.
- ONAY, Ahmet Talat, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Haz. Cemal Kurnaz, H Yayınları, İstanbul 2009.
- ÖZYILMAZ, Halime, *Üsküdarlı Sırrî: Hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 1995.
- SARIKAYA, Erdem, *Ebubekir Celalî Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul 2008.
- SÜMER, Faruk, "Kızılarslan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 25, Ankara 2002, s. 544.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*, Osedam Yayınları, İstanbul 2017.
- Vâsîfî, Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsîf, *Bedâyi'u'l-vekâyi'*, nşr. A. Boldirev, Cild-i evvel, Çâp-i divvom, Çâphâne-i zer, 1349.
- Vâsîfî, Zeynüddîn Mahmûd-ı Vâsîfî, *Bedâyi'u'l-vekâyi'*, nşr. A. Boldirev, Cild-i divvom, Moskova 1961.
- YAĞCI, Şerife, *Nevres-i Kadîm Dîvânı ve İndeks*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 1993.
- YAŞAR, Muhammet, *Bâlî, Hayatı-Edebî Kişiliği-Dîvânının Tenkitli Metni (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2005.
- YENİKALE, Ahmet, *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*, 2017. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56212,sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0>
- YILDIZ, Beyhan, *XVIII. Yüzyıl Divan Şairi Şâkir: Hayatı-Eseri-Edebî Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2002.
- YILMAZ, Fehmi, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2010.

“‘BAYKARA COUNCIL’ FROM THE LANGUAGE OF CLASSICAL TURKISH POET”

Abstract

Hüseyin-i Baykara, who wanted Herat's to be an important center of culture and civilization, made a great effort to realize this. To do this, especially by Hüseyin-i Baykara and Alî Şîr Nevâî, by other sultans, statesmen and other prominent people; he organized councils in palaces, mansions, houses, masjids, madrasahs, shops, taverns, lodges, villages, vineyards and gardens. These councils were attended by rulers, statesmen, poets, scholars, notables, artisans, various occupational groups, instrumentalists and singers. In these science and wisdom councils in which people, who are talented in poetry, art, and knowledge, and who attract the attention of the sultan and other statesmen, attend; many scholars, poets and artisans have been trained. These scientific and cultural assemblies were a symbol for other assemblies in this style. These councils, referred to as “Baykara council”, have been adopted as a basis for determining the content and position of other assemblies. As a result of this acceptance, poets and writers began to use these assemblies as a comparative element in their works. In this study, it will be tried to show how these assemblies are used in the poems of the classical Turkish poets with sample texts.

“ *Keywords*

Hüseyin-i Baykara, Alî Şîr Nevâî, Baykara council, Herât, classical Turkish poetry.